

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Kudora Károly †. A magyar könyvtárosok szűkebb világát érzékeny veszteség érte KUDORA Károly nyug. egyetemi könyvtárőr 1916 december 18-án történt elhunytával. A régibb generációhoz tartozott s abban a korban szegődött a könyvtárügy szolgálatába, amikor ez a fontos kulturális tényező — csekély tiszteletreméltó kivétellel — a dilettantizmus jegyében állott s amikor az volt a közhit, hogy a könyvtárosság elsősorban tudósokat eltartó intézmény. KUDORA sohasem játszotta ki magát tudósnak, hanem hiven teljesítette azt, ami a könyvtáros egyik legszebb feladata s változatlan nyájassággal, előzékenységgel, sőt talán túlságos patriarchálisan is járt a kezére az egyetemi könyvtár használóinak: kicsinyeknek és nagyoknak egyaránt. Hosszú éveken át ő volt a budapesti egyetemi könyvtár kikölcsonöző osztályának a vezetője s bizonyára még most is sokan vannak, akik meleg szeretettel gondolnak közvetlen, kedves egyéniségére, melyet oly szíves készséggel állított mindenki rendelkezésére. Főérdeme, hogy oly időben, amikor az a balhit volt elterjedve, hogy a bibliotekárius a poéta módjára «nascitur», volt bátorsága megírni *Könyvtártan*-át, mely ma már ugyan elavult, sőt a maga korában sem elégtelt ki minden jogos igényt, de amelynek szakirodalmunk történetében maradandó jelentőséget kölcsönöz a kezdés dicsősége. Egy másik nagy érdeme, hogy jóval előbb, mintsem az állam szükségét látta volna a vidéki gyűjtemények szakszerű irányítását kezébe venni s e célra létrehozni a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségét, vállalkozott egyes vidéki könyvtárak rendezésére és feldolgozására s ekként úttörőjévé szegődött annak az egészséges irányzatnak, melyet a Főfelügyelőség immár két évtized óta képvisel. Az egyetemi könyvtártól 40 évi szolgálat után 1915-ben vált meg. Nyugalomba helyezésekor Őfelsége a királyi tanácsosi címmel tüntette ki. Már előbb, 1896-ban a millenáris kiállítás rendezése körül kifejtett érdemei elismerése gyanánt megkapta a koronás arany érdemkeresztet. Áldott emlékét kegyelettel őrizzük.

G. P.

Hellebrant Árpád kitüntetése. Ő csász. és apostoli királyi Felsége HELLEBRANT Árpádnak, a M. Tud. Akadémia érdemekben gazdag könyvtárosának a királyi tanácsosi címet adományozta. A kitüntetés a magyar könyvtárügy és bibliografia egyik legkitünőbb munkását érte abból az alkalomból, hogy immár 40 éve áll az akadémiai könyvtár szolgálatában, melynek sima működésében az ő bámulatos munkaerejének s csodálatosan kifejlődött emlékezőtehetségének igen előkelő része van. Mi egyik legrégebb munkatársunkat ünnepehetjük benne, aki 1876 óta jelentéseivel, tanulmányaival, adalékaival

oly sokszor gazdagította folyóiratunkat és a sors különös kedvezésének tartjuk, hogy épen most, a jubiláris forduló alkalmával, áll módunkban közölni azon adalékai egyikét, melyek oly sok fényt derítenek könyvnyomtatásunk és könyvkereskedelmünk múltjára. — Nagyszabású bibliografiai tevékenységét e folyóirat nem egyszer méltatta. Ilynemű munkáinak nagy adatgazdagságát s megbízhatóságát mindnyájan ismerik s hálásan elismerik, akik a filológia, pedagógia és történelem mezején dolgoznak. Adja a Gondviselés, hogy e téren kifejtett évtizedes munkásságát változatlan munkakedvvel és frissességgel még számos éven át folytathassa a magyar tudományosság javára. 2.

Változás a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége vezetésében. Ő cs. és apostoli királyi Felsége FRAKNÓI Vilmos püspöknek országos főfelügyelői állásáról való lemondását elfogadni s FRAKNÓI püspököt a főfelügyelői tisztségtől legmagasabb elismerésének kifejezése mellett fölmenteni kegyeskedett. FRAKNÓI majd két évtizedet töltött e jelentőségeltjes tisztségben s elévülhetetlen érdemeket szerzett vidéki múzeumaink és könyvtáraink fölvirágoztatása és szakszerű fejlesztése körül. Nagy munkabírásról tanúskodó szakavatott vezetése mellett izmosodott meg ez az ép oly szükséges, mint új intézmény s helyezkedett szilárd alapokra működése. FRAKNÓI utódaul a Felség 1917 január 11-én kelt legfelsőbb elhatározásával, a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére dr. BÉKEFI Remig zirci apátot méltóztatott a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőjévé legkegyelmesebben kinevezni. BÉKEFI kinevezése osztatlan örömet keltett, mivel benne a magyar művelődéstörténet egyik legkiválóbb, fáradhatatlan munkásságú kutatója került abba a pozícióba, melynek betöltője hivatva van a magyar kultúra emlékeit megőrző s a jelen közművelődés javára kamatoztató intézmények: a múzeumok és könyvtárak egészséges fejlődési irányát megállapítani és vezetni. BÉKEFI nagy képzettsége és szeretetreméltó egyénisége egyaránt biztosítékul szolgál aziránt, hogy vezetése alatt a Főfelügyelőség munkásságát továbbra is abban a szakszerű és nemzeti irányban fogja kifejteni, amelynek kialakulása a távozó FRAKNÓI felejtethetlen emlékéhez fűződik. — Időközben br. SZALAY Imre egészségl okokból szintén lemondott a helyettes főfelügyelői tisztségről s a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr MIHALIK József kir. tanácsost, a Főfelügyelőség érdemekben gazdag előadó-felügyelőjét bizta meg a helyettes főfelügyelői ügykörrel.

Apáca-könyvtár a nyulak szigetén címen dr. GULYÁS Pál a Szent István Akadémia III. osztályának március 30-iki ülésén tartott egy folyóiratunkat is érdeklő előadást. Az előadás egész terjedelmében a *Katolikus Szemle* májusi füzetében jelent meg. Tartalmáról tájékoztasson az alábbi kivonat.

GULYÁS előadásának bevezetésében szóvá tette, hogy mily keveset foglalkozott a hazai művelődéstörténet középkori könyvtárainkkal. Tudósaink beérték az oklevelekből, hagyatéki összeírásokból, kéziratok kolofonjaiból s egyéb könyvtártörténeti érdekű bejegyzéseiből ránk maradt gyér adatok csoportosításával. Arra azonban, hogy e régi könyvtárak belső életét megelevenítsék, még csak nem is gondoltak.

Csupán egy gyűjtemény volt e szabály alól kivétel: Hollós MÁTYÁS

király pazarfényű budai könyvtára. Igaz, MÁTYÁS király e nagyszabású gyűjteménye kiváló helyet foglal el a korabeli humanista fejedelmek könyvtárai sorában s mint a renaissance-műveltség legkeletibb gócpontja általános művelődéstörténeti jelentőségű. Az a körülmény azonban, hogy aránylag nagyszámú maradványai közt mindeddig egyetlen magyaryelvű kézirat sem került felszínre, valószínűvé teszi, hogy a nagy király humanista elfoglaltságában nem fektetett súlyt a még nagyon is darabos nemzeti nyelv jobbára dísztelen vagy kezdetleges diszű külsőben megjelent emlékeire.

Aki ebben az időben magyaryelvű kódexeket akart látni, a büszke királyi palota pompás termeiben hiába kereskedett: a szemközti nyulak szigetének pagonyában elrejtett dömés apácakolostor néma falai közé kellett volna zárandokolnia, amelynek könyvtári cellájában akkori nemzeti irodalmunk igen tekintélyes része meghúzódott, lelki épüléséül az ájtatos sororoknak s az olyan előkelő világi úrasszonyoknak, akik, mint KINIZSI Pálné, értették az olvasás művészetét s nem vetették meg a hazai idiómát. Ez az apácakönyvtár, melynek minden ránk maradt emléke néhány durva kivitelű, erősen megrongált kötet, sokkal nagyobb jelentőségű, előkelőbb helyet foglal el a nemzeti irodalom történetében, mint MÁTYÁS király selymes fényű olasz hártýára írt, aranytól csillogó kódexeinek százai. S lám erről a kolostori könyvtárról, bár fennmaradt emlékeit sorra kiadták és szüntelenül búvárolják, egyik fáradhatatlan másolójuk, a szorgos Ráskai LEA nővér pedig a költői feldolgozás dicsőségében is részesült, mindezideig irodalmunkban szó sem esett. Nem szól e tárgyról a hazai domonkosrend pazarfényű emlékkönyve sem, mellyel csak az imént ünnepelte ez az egyetemes egyház és a hazai kultúra terén egyként nagyérdemű szerzet megalapításának hétszázados örömnapiját.

Igaz, közvetlen adat egy sem maradt reánk a könyvtár külső vagy belső történetéről, de az az egyöntetűség, mely a szerzet mindenütt egyformán kötelező szabályai folytán a rend egyes középkori házaiban szükségkép meghonosult, lehetővé teszi, hogy e tekintetben a mieinknél szerencsésebb külföldi rendház analogiája alapján szinte tökéletes képet alkothassunk magunknak a margitszigeti dömés apácakolostor könyvtári viszonyairól.

A szabályzat, melynek biztos analogiája alapján a legtekintélyesebb s így kéziratok dolgában is kétségkívül legjobban fölszerelt hazai dömés apácakolostor könyvtári életét fölidézhetjük, a nürnbergi szent Klára kolostoré 1458-ból, mely viszont a baseli klostrom 1259-iki szabályzata nyomán készült. Ez utóbbit a dömések V. generálisa, a nagy HUMBERTUS de Romanis szerkesztette, aki 1263-ban a szerzet londoni egyetemes gyűlésén lemondva tisztességéről, megírta a rendi szabályok magyarázatát.¹ A dömés apácák rendszabályainak e nürnbergi példánya dr. Georg KLOSS ismert bibliofil frankfurti könyvtárának egyik érdekes darabja volt s a gyűjtemény 1838-iki árverésén cserélt gazdát. Jelenlegi hollétéről nincs tudomásunk, de a könyvek féltő szeretetéről tanúskodó, bámulatos gonddal kidolgozott könyvtári szabályokat, melyeknek

¹ Németnyelvű inkunabulumkori kiadása: *Auslegungen über den ganzen Predigerorden.* H., é., ny. n.* Hain 9030.

egyes rendelkezései egész modernekül hatnak, már jó néhány évtizeddel ezelőtt közzétették KLOSS sajátkezű másolatából.¹

A szabályzat nagy gondot fordít a könyvtárhelyiség helyes megválasztására. Előírja, hogy akár zárható armáriumokba, akár nyílt állványokra fektessék is a kéziratokat, mindig külön cellában kell tartani őket. A cella lehet kicsiny vagy nagy, aszerint, amint a könyvek száma megkívánja, de mindig úgy legyen megválasztva, hogy szükség esetén kibővíthessék. Ime már itt is kifejezésre jut a modern könyvtáráépítészet egyik legfőbb elve, mely a jövő fejlődésre való tekintettel a kibővíthetőséggel számol. A bútorzat fából készíthető s talán olyanforma festett frízű gótikus szekrényekből állott, minő a bártfai plébániatemplom könyvtárával együtt került a M. N. Múzeumba. A könyvtári cellának köből, tehát tűzálló anyagból kellett épülnie, hogy a nedvesség, penész és egyéb károk ne érhessek.

A szabályzatból megtudjuk, hogy a dömés apácáknak rendszerint két könyvtáruk volt: egy külső és egy belső. Amabban voltak a latin könyvek, szinte kizárólag szerkönyvek, melyeket a kolostor papja használt és kezelt, de amelyekről volt jegyzék a sororoknál is, még pedig latinul s az általuk használt világi nyelven megszerkesztve, hogy teljesen tájékozódva legyenek a külső könyvtár készletéről. A belső könyvtár ily esetben kizárólag nemzeti nyelven szóló kéziratokból állott.

Már HUMBERTUS szemében is a könyvtár jó működése érdekében a legfőbb követelmény a rend. A könyvek ne heverjenek szanaszét a pulpitusokon és almáriumokban, hanem tárgyak szerint szépen elrendezve, hogy könnyen meg lehessen találni őket. Evégből az egyes szekrények vagy állványok nagy betűkkel jelölendők. Az almáriumok e betűjét a sorszám kíséretében a könyveken is föl kell tüntetni; pl. Ai, Aii, Aiii, Aiiii stb. Arról, hogy a jelzet a könyvek mely részére kerül, szabályaink nem rendelkeznek. Hihetőleg a kötet-tábla felső vagy alsó lapjára festették föl őket, aszerint, amint a könyveket alsó vagy felső lapjukra fektették. Sajnos, e jelzéseknek nyoma sem maradt a Ráskai LEA kódexein, ami nem is csoda, hiszen vagy teljesen modern, vagy agyonrestaurált régi kötésekben őrzik őket könyvtáraink. A könyvek felállítása, helyesebben egymás mellé fektetése, szakok szerint történt. Az A. szakba jöttek a bibliai könyvek, a B. szakba a glosszák és biblia-magyarázatok, a C. szakba a szentatyák, a D. szakba a szentek élete, az E. szakba a krónikák, martirologiák stb.

A könyvtáros-nővér, akinek legfőbb tulajdonsága, a szabályzat írója szerint, a könyvek szeretete és türelem kell, hogy legyen — még ma is ez a két tulajdonság a legfontosabb — mind e könyvekről pontos jegyzéket tartozik vezetni, mely szakok szerint sorolja föl a könyveket, mindig pontos helyrajzi megjelölésük kíséretében. A jegyzék folyton nyilvántartandó s az anyagban beálló minden változást föl kell tüntetnie. Ezért a könyvtárosnő legott bevezeti az új szerzeményeket és kitörli a veszteségeket. A könyvtáros ügyel

¹ V. ö. Centralblatt für Bibliothekswesen. 1884: 307—313. l. Ernst KELCHNER: Eine Bibliotheksordnung aus dem Jahre 1259.

továbbá arra, hogy minden könyv elejére vagy végére bevezetessék a könyv tartalma, valamint az is, hogy melyik kolostor tulajdona a könyv. Ha előkelő ember adta a könyvet, úgy az ajándékozó nevét is belé kell írni ilyenformán: «Ezt a könyvet fötisztelendő Ádám byzánci érsek úr és atya adományozta. Imádjátok Istent lelke üdvéért».

Különösen bőkezű adakozók emlékét még nagyobb kegyelettel vették körül abban az időben. Így a buxheimi karthausi kolostor G. ZAINER († 1479) augsburgi könyvnyomtató halála napján gyászistentiszteletet (Aniversae) tartott hálából azért, hogy sajtójának számos termékét ajándékozta a kolostornak.¹

A könyvtáros nővér iparkodjék beszerezni kellő számban a kézikönyveket s egyéb, még hiányzó, kegyes tárgyú írásokat s tartsa eszében, hogy a derék szerzetesnőknek főleg három dolog kell a kegyes élethez: a szentbeszéd sűrű hallgatása, a gyakori szentáldozás és bőséges jó olvasmányok. A beszerzés módjáról szabályzatunk nem ad bővebb felvilágosítást, de épen a nürnbergi szent Katalin-kolostor egy XV. századi könyvjegyzéke, mely az ottani városi könyvtárban mindmáig fennmaradt, tanulságos adatokkal szolgál erre nézve, minthogy a felsorolt 370 mű legnagyobb részénél a beszerzés módját is feltünteti. E bejegyzések szerint a kéziratok többségét a sororok maguk másolták a kolostor írószobájában. Néhány darabot ajándékba kaptak külső jóakaróiktól s meglehetősen sokat a sororok a kolostorba való belépésük alkalmával hoztak magukkal. Pénzért csak elenyésző csekély kéziratot vásároltak.²

Szabályaink szerint oly könyvek többes példányai, melyek nem a szerezetre vonatkoznak, a főnöknő engedélyével értékesíthetők. Ily esetekben mindig a legjobb példányt kell visszatartani. Az eladásból befolyó összegek a hiányok pótlására, a könyvanyag kiegészítésére fordítandók. Ép úgy kiselejtezhethetők és értékesíthetők a régi, hasznavehetetlen, vagy nem vizsgálatos tartalmú könyvek is. Ez utóbbi pontot különösen azok figyelmébe ajánljuk, akik merész újítást látnak a modern közművelődési könyvtárak kiselejtezési szabályaiban.

A könyvek tisztogatását szintén előírják szabályaink. Csakhogy nem oly felületesen végezték, mint a mai könyvtárak legtöbbszörében, ahol a takarítás rendszerint annyiból áll, hogy tudatlan munkásasszonyok összezavarják a könyveket s fölkavarják a port. Reguláink szerint a könyvtáros nővér egyéb társnői segítségével évenként egyszer vagy kétszer kihordta az összes könyveket valami tágas helyiségbe, ott gondosan megtörülgette és megvizsgálta őket, vajjon nem kezdte-e ki a szű, vagy nem rongálódott-e meg a födelük. Az észrevett hibák kijavításáról legott gondoskodtak.

A takarítással kapcsolatban szokta a könyvtáros-nővér megtartani a revíziót, vagyis sorba összevetette a meglévő könyveket a helyrajzi jegyzékekkel. Ha hiányt vett észre, minden lehető elkövetett, hogy kiderítse hollétüket s visszaszerezze az elkallódott köteteket.

¹ Centralblatt für Bibliothekswesen 1895 : 432 l.

² A jegyzéket közli Franz JOSTES : Meister Eckhart und seine Jünger. Freiburg i. Schw. 1895 : 113—160. l.

Természetesen a hiányzó kötetek földerítése nem volt a véletlen szélességére bízva. A kikölcsönzésről pontos lajstromot vezettek, melybe gondosan följegyezték, hogy melyik nővér mely napon, minő könyvet vitt cellájába olvasni. Szabályaink, akárcsak a modern könyvtárani kézikönyvek, a bejegyzés szövegét példával is illusztrálják: «M^occcc^oliiii^o in translatione Sti Dominici Anna soror átvette Judith könyvtáros sorortól a négy evangélistát és az egész újszövetséget tartalmazó Aiiii jelzésű könyvet». A könyv visszaadásakor a bejegyzést egyszerűen kitörölték. De azért itt is előfordulhatott, hogy e formalitások betartása nélkül vittek ki egy-egy kéziratot a könyvtári cellából. Alkalom volt rá bőven: hiszen a könyvtárhoz két kulcs volt, egy a könyvtáros soror saját s egy a többi apácák közös használatára. Így hát megeshetett, hogyha a könyvtáros és a kikölcsönző lajstrom nem volt kéznél, egymásik buzgó olvasó egyszerűen magával vitte a neki tetsző kötetet. Persze az is megeshetett, hogy a kivett könyvekkel nem bántak a kellő gondossággal, sőt meg is rongálták, vagy úton-útfélen hevertették őket. A könyvtáros a rendetlenkedőket előbb négy szemközt intette meg, ha ez nem használt, úgy a káptalanban fedte meg őket, ha pedig így sem boldogult, a főnöknőnek tett jelentést.

A kolostori könyvtár állományát azonban nemcsak magánolvasmányul forgatták a jámbor életű apácák. A nürnbergi szent Katalin-kolostor már előbb említett könyvjegyzékének az kölcsönöz különös jelentőséget, hogy mutatóul szolgál az asztalnál felolvasó nővérnek az év minden napjára a megfelelő szövegekhez.

Ismerték azonban ez apácakönyvtárak a külső kikölcsönzés intézményét is. Más kolostorok tagjait, sőt a világi asszonyokat is szívesen ellátták olvasnivalóval. Alighanem ily kölcsön útján jutottak az egyes zárdák a saját könyvtáraik részére lemásolandó új anyag egy részéhez. Ily esetben az idegen kolostor főnöknője állított ki írásos elismervényt a kivett kötetéről. Reguláink itt is szolgálnak megfelelő mintával: «En, Katalin nővér, a baseli Mária Magdolna-kolostor főnöknője ez írással elismerem, hogy kölcsönvettem a berni szentmihályszigeti priornőtől és kolostortól a prédikátori rend apácáinak szabályzatát németül. Anno domini M^occcc^oliiii^o in translatione Sti Dominici napján». Az elismervényt sokszor egy másik könyv letéteményezésével vagy zálogadással kellett megtoldani. A zálogadást ne tartsuk valami középkori szűkkeblűségnek, csak üdvös elővigyázati szabályzatnak a nem mindig megbízható könyvkedvelők ősi feledékenységével szemben. Hiszen még napjainkban is közkeletű a legmodernebb könyvtárakban a készpénz- vagy értékpapírletét!

A könyvtáros nővér e külső kölcsönökről is pontos jegyzéket vezetett s ha megkerültek a kéziratok, úgy visszaadta a zálogot. Szintügy az ő tiszte volt nyilvántartani a maga vagy társai részére, saját priornőjük elismervénye fejében, idegenből kölcsönkapott könyveket; ő gondoskodott arról, hogy e könyvek idejére visszaküldessenek s hogy a kolostor is visszakapja zálogát. A kolostorok közti kikölcsönzés magyarázza meg, mint volt lehetséges, hogy ugyanazon szövegek különböző másolatokban kerültek az utókorra. Az olvas-

mányokkal jobban felszerelt zárdák lemásolás végett egyes kódexeiket szívesen rendelkezésre bocsátották a szellemi kincsekben szűkölködő házaknak, főleg a velük egy szerzetben lévőeknek. Innen van, hogy minél elterjedtebb volt valamely szerzetesrend az országban, annál nagyobb számú másolat készült a nekik szánt kegyes olvasmányokból s annál több esélye volt fennmaradásuknak.

Végül a könyvtáros volt egyúttal a kolostor írószerszámainak a gondozója. Ő szerezte be a kincstárnok sorortól kapott pénzen a papirost, tentát, tollat, dörzsölőkövet, krétát és ceruzát s osztotta szét társnői között e becses anyagokat. Ha tisztsége lejárt, utódjának leltár mellett adta át a reá bízott szellemi kincseket.

Ime milyen lehetett a nyulak szigetén virágzó zárdá könyvtári élete. Hogy dömés apácakolostoraink közül ez a legfényesebb bizonyára nem tartozott ama rendházak sorába, melyeket az ismertetett regulák megrónak, mint olyanokat, ahol az egész könyvtár elfér egy ládafiában, azt bizvást következtethetjük abból a néhány kötetből is, mely a zárdá teljes pusztulását mindmáig túlélte. Bár az egész alig néhány kötet, mégis tekintve, hogy a szerencsés körülmények egész sorának kellett összejátszódnia ahhoz, hogy a nagy összeomlásból akár ennyi is fennmaradhatott, talán nem délibaboskodás, ha e néhány darabból legalább egy cellára valóra következtetünk.

Haynóczy József művei. MOLNÁR Imre és HARSÁNYI István cikkei (*M. Könyvszemle* 1915. 244—5. és 1916. 127. lap) eldöntötték, hogy a *Manch-Hermäonnak*, ez 1790-ben megjelent híres röpiratnak szerzője nem HAYNÓCZY József, hanem MOLNÁR János pesti ev. lelkész. E megállapításhoz a *Manch-Hermäon* sorsáról még azt kívánom hozzátenni, hogy a mű második kiadása a következő könyvben jelent meg: *Statistische Aufklärungen über wichtige Theile und Gegenstände der österreichischen Monarchie. Erster Band.* Göttingen, bey Vandenhoeck und Ruprecht, 1795, a 229—459. lapon; valamint azt, hogy a könyvet már BALLAGI Géza is MOLNÁR Jánosnak tulajdonította, igaz, hogy indokolás nélkül.¹

Meggyőződésem szerint nem HAYNÓCZY a szerzője a PETRIK-tól és SZINNYEI-től neki tulajdonított s 1792-ben hely és név nélkül megjelent *«Intoleranz des katholischen Klerus gegen die ungarischen Protestanten»* című röpiratnak sem, mely BALLAGI Géza szerint² szintén két kiadásban jelent meg. A *Manch-Hermäon*éhoz hasonló külső bizonyítékaim nincsenek, mert HARSÁNYI István szíves közlése szerint az általa említett KAZINCZY-féle jegyzékben e mű nem fordul elő. Ezért belső okokra hivatkozom. E mű szoros összefüggésben van a *Manch-Hermäon*nal. Erre már címlapjának ez a részlete utal: «ein Pendant zum *Manch-Hermäon*.» Ez utóbbi 13. lapjának jegyzetében előre utal az *Intoleranzra* e szavaival: «Die Ursachen des häufigen ungläublich schnellen Abfalls vom Protestantismus — künftig.» A M. H. 38. lapján közölt az a megjegyzés, hogy a protestáns egyházi sérelmek tárgyalását az országgyűlésekről kizárták «auf diesen Wegen, die ich einst vielleicht bekannt machen will.»

¹ БЭДНУ : Кéпес иродаломтóртéнет 1. kiadás, 2. kötet, 256. lap.

² A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig, 406. lap.

szintén az Intoleranzra utal. Általában a M. H. első két fejezete, mely egyház-politikáról szól, szellemében és tartalmában igen közel áll az Intoleranzhoz.

Másfelől az Intoleranz szorosan összefügg a következő könyvvel: «*Präliminarien zu einer historisch-kritischen Untersuchung über die Rechte und Freyheiten der protestantischen Kirche in Ungarn.*» Megjelent 1790-ben; nyomtatási helyét épügy, mint az Intoleranz, a címlapon így jelzi: «Gedruckt im protestantischen Deutschland;» célját pedig a Manch-Hermäonnal megegyezően így: «auf dem nächst künftigen Reichstage in Ungarn.» Szerzője BALLAGI megállapítása szerint¹ MOLNÁR János pesti ev. lelkész. A könyv BALLAGI-nál olvasható jellemzése teljesen ráillik az Intoleranzra is; úgy hogy az Intoleranz tartalmilag sokkal inkább a Präliminarien, mint a Manch-Hermäon pendantja. Az Intoleranz igen sokszor hivatkozik is a Präliminarienre; így a 11—22. lapon állandóan s a 152, 156, 160, 163. lapon. A 127. lapon ezt írja a pápi tizedről: «Hier und da liess man uns im Besitz desselben»; tehát a szerző protestáns lelkész. A 90. laptól kezdve igen sok helytartótanácsi határozatra hivatkozik; ez is azt mutatja, hogy valamely központi protestáns ember a szerző.

Figyelembe véve még az említett könyvek szellemének, irányának és előadásmódjának egyezését: el kell fogadnunk BALLAGI² vélekedését: «hajlandók vagyunk azt hinni, hogy a két mű (Manch-Hermäon és Intoleranz) szerzője ugyanaz az író volt», vagyis az említett megállapítás szerint MOLNÁR János.

Hasonlóképp áll a dolog «*Az igaz hazafi*» című 1792-ben megjelent magyar nyelvű röpirattal, melyet KAZINCZY érintett jegyzéke szintén nem említ s irodalmunkban csak RIBÁRY-MANGOLD: A magyarok oknyomozó története³ tulajdonít indokolás nélkül HAYNÓCZY-nak. Ez az utalás a könyv későbbi (csak MANGOLD nevével megjelent) kiadásaiban is megvan. Ellenben PETRIK Géza⁴ és SZINNYEI József⁵ szerint e mű szerzője OSVALD Zsigmond. Úgy e röpiratnak, mint a Manch-Hermäonnak és az Intoleranznak agitáló szelleme, patetikus előadásmódja ellenkezik HAYNÓCZY kétségtelen műveinek tudományosan és egységes módszerrel megalapozott, higgadt fejtegetéseivel, úgy hogy szerzőségét kizártnak kell tartanunk.

Eszerint HAYNÓCZY nyomtatásban megjelent műveinek újra csak azokat tekinthetjük, amelyeket FRANKÓI Vilmos HAYNÓCZY saját följegyzéseiből az övéinek állapított meg.⁶ Ezek: 1. «Acta diaetalia Posoniensia anni 1618.» című 1790-ben megjelent forráskiadványa; 2. DiSSERTATIO politico-publica de regiae potestatis in Hungaria limitibus (1791); 3. De comitiis regni Hungariae deque organisatione eorundem (1791); 4. Extractus legum de statu ecclesiastico catholico in regno Hungariae latarum (1792); 5. De diversis subsidiis publicis dissertatio (1792). Megjegyzem, hogy KAZINCZY jegyzékében csak a 4-ik fordul elő (a 249. lapon), ez HAYNÓCZY neve alatt; szerinte Pozsonyban WEBER-nél jelent meg.

HAYNÓCI IVÁN.

¹ Id. mű 705. lap.

² Id. mű 408. lap.

³ 5. kiadás, 255. lap.

⁴ Magyarország bibliographiája 1712—1860-ig, 2. kötet, 954. lap.

⁵ Magyar írók élete és munkái 9. kötet 1436. hasáb.

⁶ Martinovics és társainak összeesküvése, a 114. és a 118. lap jegyzetei.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1916. január 1-től 1917. április 30-ig.¹

Budapesten.

- Back és Breitner.* VII., István-út 41—43.
Braun Samu. V., Vilmos császár-út 76.
****Braun Samu és Mikenbrun Hirsch.** V., Vilmos császár-út 76.
****Brózsza Ottó.** V., Vilmos császár-út 17.
****Budapesti nyomda és lapkiadó vállalat.** VIII., Tisza Kálmán-tér 27.
Busztin Izidor. V., Vilmos császár-út 14.
****Fabriczky Sámuel.** VI., Eötvös-utca 32.
Fenyő Márton. VII., Aréna-út 6.
Fischer Abraham Kaim. VII., Király-utca 9.
Flór Győző és Flór István. ****VIII.**, Szentkirályi-utca 34. — VIII., József-utca 56.
Földes Árpád. VIII., Déry-utca 16.
Glasel Lajos. VI., Szondy-utca 80.
Grund V. utódai. (Suhajda Zsigmond és Mohrlüder Vilmos.) IV., Molnár-u. 37—39.
****Hamburger Mór.** V., Csáky-utca 13.
****Hermann Ignác.** VI., Szerecsen-utca 45.
Kalmár Mózes. — ****IV.**, Hajós-utca 10. — VI., Ó-utca 40.
****Kelemen Sarolta.** VIII., József-körút 10.
****Knittel Vilmos.** VIII., Rákóczi-út 51.
****Messinger Hugó.** VII., Károly-körút 7.
Muresian Domitrianné. V., Bálvány-utca 23. (Közben meg is szünt.)
Müller Ignác. ?
****Nádasch Ignác.** VI., Horn Ede-utca 6.
Németi Elemér. ****VII.**, Nefejejs-utca 41.
VI., Szondy-utca 44/b.
Neufeld Dezső. ****II.**, Fő-utca 73. — IV., Régi posta-utca 5.
Pallós Jakab. ?
****Rákos Farkas.** VI., gr. Zichy Jenő-u. 37.
Schárman Armin. VI., Lovag-utca 3.
****Seidmann Chaimné.** VI., gr. Zichy Jenő-utca 16.
****Singer Béla.** VII., Hársfa-utca 12.
Springer Gusztáv. ****VI.**, Dalszínház-u. — VII., Akácfa-utca 62.
****Susz Dávid.** IV., Fővám-tér 4.
Susz és Vértesi. IV., Fővám-tér 4. (Üv. Nuszwith Lipót.)
Szeredai Leó. (Üv. Weintraub Simon.) IX., Lónyay-utca 64.
Weisz Armin. VIII., József-utca 1.
Weiszlauf Mór. VII., Garay-utca 15b.
****Zubora István, Wendt Margit és Wendt Kornélia.** IX., Közraktár-utca 12/a.

Vidéken.

- Besztercebánya.* Kerniol Jakab.
Csenger. Satin Zsigmond: üzemét a háború tartamára beszüntette.
Csongrád. Bozó és Justin: hadbavonulás miatt szünetel.
Csongrád. ****Weisz Márk.**
Győr. Szabó Sándor «Terézia» ny.
Kassa. ****Engelhardt Simonné Klein Eszter.** *Kiskünderozsma.* Várad Márton: hadbavonulás miatt szünetel.
Kolozsvár. Polonyi Albert. Deák Ferenc-utca 6.
Lugos. ****Virányi János.** «Virányi János kny.» (Tul. Szidon József.)
Mátészalka. ****Fülöp Lajos.**
Nagybánya. Morvay Gyula.
Nagyszombat. Beszó Elemér. (Üv. Ilevszky József.)
Nagyvárad. ****Bihar nyomda rt.** *Oraviczabánya.* ****«Progresul» ny.** *Rózsabegy.* «Leó kny. és könyvkiadó rt.» (Hlinka András.)
Szászsebes. ****Hientz József.**
Szenice. ****Beszó János és társai.**
Szilágysomlyó. ****Sternberg J.**
« Dr. Keller Márton.
Temesvár. ****Délmagyarországi ny. rt.** *Ujmátyásföld.* Rákóczi nyomda. (Tul. Szikora Zoltáné. Üv. Szikora Zoltán.)
Vágújhely. ****Fábián Andrásné.**
Zalaegerszeg. ****Breisach Sámuel.**

¹ Az egy *-gal jelölt nyomdák hatóságilag nincsenek bejelentve. A két **-gal jelöltek megszűntek.